

DIN NOU DESPRE CÎTEVA FRAGMENTE DE DIPLOME MILITARE ROMANE ȘI PLĂCUȚE DE BRONZ CU INSCRIPȚIE DIN DACIA POROLISSENSIS

În cele ce urmează voi prezenta trei fragmente de diplome militare și două plăcuțe de bronz cu inscripție: un donarium și o aplică disc¹. Toate provin din castrul roman de la Buciumi². Ele au fost identificate cu prilejul separării materialului metalic și pregătirii lui pentru restaurare³. Dar numai după curățirea și conservarea pieselor au fost determinate ca atare.

Importanța pe care o prezintă diplomele militare pentru istoria militară și socială a unei provincii a fost subliniată⁴. Nici plăcuțele de bronz cu inscripție nu sînt mai puțin importante, căci prin datele pe care le conțin de obicei, aduc o contribuție însemnată la lămurirea unor probleme de istorie militară, dar și etno-socială⁵. Acestea au fost motivele care m-au determinat să trec la publicarea lor, ne mai așteptînd și apariția altor piese de acest fel, pe care, în mod sigur, curățirea materialului mărunț de bronz le va scoate la iveală.

1.1. Diplomă militară; 2. din tablă de bronz cu grosimea de 0,08 cm; 3. fragment; ambele fețe ale fragmentului sînt bine conservate; se păstrează parțial și patina metalului; 4. Lp = 3,2 cm; lp în partea superioară = 1,2 cm; lp în partea inferioară = 1,9 cm; 5. reprezintă colțul din stînga sus al feței externe (extrinsecus) a tablei I și, deci, colțul din stînga sus al feței interne (intus) al aceleiași tablei.

Textul întregit parțial al feței externe a tablei I:

IMP(erator) caes(ar) divi hadrianī f(ilius) divi tra

IANi parthici nepos divi nerv

AE pronepos T(itus) Ael(ius) Hadrianus Anton(inus) Aug(ustus) Pius

¹ Într-un articol publicat în *ActaMN*, 6, 1982, p. 59—68 am mai prezentat două diplome din castrul de la Buciumi, iar în altul publicat tot în *ActaMP*, 6, 1982, p. 51—57 am publicat șapte donaria și trei aplici disc cu inscripție tot de la Buciumi.

² Materialul apărut la Buciumi — în castru — pînă în anul 1970 a fost publicat în monografia „*Castrul roman de la Buciumi*”, Cluj, 1972. Restul materialului apărut între 1971 și 1976 este în cea mai mare parte inedit.

³ Aduc cu acest prilej mulțumiri colegului și colaboratorului meu István Bajusz care a identificat aceste piese.

⁴ I. I. Russu, *IDR*, I, București, 1975, p. 64—68.

⁵ Contribuția plăcuțelor cu inscripție nu este mai puțin importantă. Cînd textul lor este întreg și lectura corectă, fiecare dintre ele menționează o unitate militară și cîteva nume de militari din această unitate.

PONT(iffex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) .imp(erator)
 co(n)s(ul) p(ater) p(atriciae) •
 EQV(itibus) et pedit(ibus) qui militaverunt in.....

Textul întregit parțial al feței interne a tablei I:
 IMP(erator) CAES(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traiani parth
 ICI nepos.....

6.—; 7. Judecînd după analogiile care mi-au permis să întregesc textul (cf. *IDR*, I, *DiplD*. XV, XVI) fragmentul reprezintă o diplomă din timpul lui Antoninus Pius, probabil anii 157—158 e.n. Această datare rămîne desigur sub rezervă, deoarece textul este prea succint pentru a permite certitudini; 8. Buciumi; castru; săpăturile din anul 1968; loc de descoperire: baraca nr. 2; 9. MIAZ. Inv. C.C. 288/1968; 10. inedit. *Fig. 1 a—b*.

2.1. Diplomă militară; din tablă de bronz cu grosimea de 0,1 cm; 3. fragment; ambele fețe sînt bine conservate, dar patina metalului nu se mai păstrează; pe fața exterioară, lateral, se vede clar incizia care forma chenarul de margine, cam la 4,5 mm de marginea propriu-zisă a piesei; 4. $l_p = 2,1$ cm; lp în partea de sus = 1,4 cm; lp în partea de jos = 2,2 cm; 5. reprezintă porțiunea laterală, dreapta, din fața exterioară (extrinsecus) a tablei I și, respectiv, partea inferioară, centrală, a feței interne (intus) a aceleiași table, cu un cuvînt din formula tipică de încheiere a diplomelor militare.

Textul întregit parțial al feței exterioare a tablei I:

..... eT II
 nerv(ia) Britt(onum) (millaria) et I Britann(ica) equitata et I Hisp(anorum)
 et I CAN
 nanef(atium) et II Hispan(orum) et VI thRAC(um)
 et sunt in Dacia Porolissensis sub CLO

Textul întregit parțial al feței interne a tablei I:

.....
 aut cum iis quas pOSTEA duxissent dumtaxat singulis..

6.—; 7. Judecînd după ordinea în care se înșiruie unitățile auxiliare, fragmentul pare a reprezenta o diplomă militară din jurul anului 164 e.n. (cf. *IDR*, I, *DiplD*. XVIII, XIX). Cea mai interesantă informație din această diplomă este atestarea unui nume necunoscut de procurator al provinciei Dacia Porolissensis. Nomen-ul său începe cu CLO și poate fi întregit cu certitudine Clodius. Cea mai apropiată indicație ar fi cea luată de la Dio Cassius, care, vorbind despre războaiele purtate sub împăratul M. Aurelius Commodus în anii 183—184 „dincolo de Dacia”, scrie că și-au cîștigat faimă D. Clodius Albinus și Pescenius Niger⁶. Nu s-a putut face însă nici o legătură între cele două personaje și provinciile dacice⁷. S-ar putea ca una din funcțiile militare prin care a trecut D. Clodius Albinus să fi fost și procuratura Daciei Porolissensis. Dar aceasta este numai o ipoteză. Ar putea fi vorba și de un procurator care a administrat provincia înainte de Sempronius Ingenius și în cazul acesta diploma să dateze cu cîțiva ani înainte de 164 e.n. 8. Buciumi; castru; săpăturile din anul 1970; locul de descoperire: baraca nr. 2, latura de N, a=0,30—0,50 (faza veche); 9. MIAZ. Inv. C.C. 115/1970; 10. inedită. *Fig. 2 a—b*.

3.1. Diplomă militară; 2. din tablă de bronz cu grosimea de 0,1 cm; 3. fragment; ambele fețe sînt bine conservate, dar patina metalului nu s-a mai păstrat;

⁶ Dio Cassius, LXXII, 8, 1 cf. în *Izvoare privind istoria României* I, București, 1964, p. 705.

⁷ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 76. S-ar putea ca apropierea pe care o facem aici să fie foarte puțin probabilă, dată fiind și distanța în timp între cele două evenimente (anul diplomei și războaiele purtate de Clodius Albinus în Dacia). Am făcut-o însă din cauza apropierii de nume.

4. Lp = 2,8 cm; lp în partea de sus = 2,5 cm; lp în partea de jos = 2,9 cm;
5. reprezintă porțiunea centrală din mijlocul feței exterioare a tablei I (extrinsecus) și porțiunea laterală, spre mijloc a feței interioare (intus) a aceleiași tablei.

Textul întregit parțial al feței exterioare a tablei I:

imp(erator) caeSAR M A(u)Relius Antoninus
aug(ustus) arMENIACVS pon(tifex) maximus
trib(unicia) POTESt(ate) XVIII imp(erator) II co(n)s(ul) III et
imp(erator) caeSAR LVCIVS au(n)elius Verus aug(ustus) ar
meniaCVS TRIBVN(icia) potest(ate) IIII imp(erator) II proco(n)s(ul)
co(n)s(ul) II DIVI ANTONINI f(ili) divi Hadriani ne
potes DIVI TRAIANI parthici pronepotes.....

Textul întregit parțial al feței interne a tablei I:

driani NEpotes divi Traiani parthici pronepotes
DIVI Nervae ab nepotes
EQVITIB(us) et peditib(us) qui militaver(unt) in alis III quae ap
PELL(antur) II GALL(or)um et Pann(oniorum) et Siliana c.R. et I
Tungr(or)um Front(oniana)
ET COH(ortibus) XIII I Britann(or)um (miliaria) equitata et I
Batav(or)um (miliaria) et II Bri
TANN(ica) (miliaria) ET.....

6.—; 7. prin titlurile împăraților (cf. IDR, I, DiplD. XVIII, XIX, XX) dar și prin ordinea în care sînt înșiruite trupele auxiliare, fragmentul reprezintă o diplomă din anul 164 e.n.; 8. Buciumi; castru; săpăturile din anul 1966; locul de descoperire: baraca nr. 2; 9. MIAZ. Inv. C.C. 96/1966; 10. inedită. Fig. 3 a—b.

Cu aceste trei fragmente, care reprezintă tot atâtea diplome, numărul fragmentelor descoperite la Buciumi, în castru, se ridică la nouă⁸. Dacă măcar o parte din fragmentele apărute și publicate mai înainte, reprezintă fiecare diplomă și nu cîte două sau trei să fie părți din aceeași diplomă, numărul diplomelor de la Buciumi se ridică la cel puțin cinci.

4.1. Donarium; 2. din tablă de bronz cu grosimea de 0,8 mm; 3. fragment; capetele ansei sînt rupte în partea stîngă; ansa din partea dreaptă a fost ruptă aproape în întregime, ruptura afectînd și textul inscripției; marginile de jos mai ales, dar și cea de sus, sînt zdrențuite, datorită oxidării accentuate. Fețele piesei sînt mai bine conservate spre centru; pe cea din spate se păstrează chiar patina metalului; 4. Lp = 3,6 cm; lățimea anselor 1,6 cm; 5. piesa are formă de *tabula ansata*; plăca propriu-zisă (cîmpul textului) are formă dreptunghiulară; ansele ar putea să fi fost cu colțurile retezate; literele sînt înalte de 0,4—0,5 cm; ele au fost imprimate prin punctare cu dornul (tehnica numită „au pointillé”).

Textul poate fi întregit astfel:

CO(hors) I FLA(via) HIS(panorum)
M (iliaria)
C(centuria) VALERI LV.....
OC MISER.....

6.—; 7. Nu se poate data; judecînd după faptul că numeroasele urme ale cohortei I Fl. Ulpia Hispanorum de la Buciumi au apărut în barăile castrului, în stratul de locuire aproape de ultimul nivel, am putea data prezența unei părți a cohortei în a doua jumătate a secolului II, spre sfîrșitul acestui secol sau chiar la începutul secolului III e.n. 8. Buciumi; castru; săpăturile din anul 1966; loc de descoperire: baraca nr. 2; 9. MIAZ. Inv. C.C. 96/1966; 10. inedit. Fig. 4/1.

⁸ N. Gudea, op. cit., p. 60—61 nr. 2—3; I. I. Russu, în IDR, I, 1 DiplD. XII, DiplD. XXI (164 e.n.), XXII (164 e.n.), XXIII (?).

În legătură cu această ultimă descoperire mă văd silit să repet un lucru pe care l-am mai spus⁹. Donarium-ul — placa de bronz în formă de tabula ansata — este cea de a șaptea descoperire de acest fel de la Buciumi, aparținând cohorții I Flavia Hispanorum. Trebuie să mărturisim în continuare că nu suntem încă în măsură să interpretăm din punct de vedere istoric, prezența urmelor acestei unități la Buciumi.

5. 1. Aplică disc; 2. din tablă de bronz cu grosimea de 0,1 cm.; 3. fragment; foarte slab conservată; nu se mai păstrează discul în întregime, ci numai două porțiuni din el, care întâmplător, se lipsesc în zona orificiului central; 4. diametrul probabil al discului era de 3,6 cm; inițial, discul pare să fi fost rotund; marginile sunt acum rupte și subțiate. Numai fața exterioară (cu textul) mai păstrează pe alocuri pete de patină metalică.

Pe partea inferioară a discului (dacă ne luăm după poziția literelor care au putut fi identificate) se păstrează câteva litere așezate una după alta: IMVN; în cealaltă jumătate, cea de sus, se văd deasemenea urmele unor litere, dar foarte disparate, așezate asimetric una față de alta: O V L I. Nu am reușit să stabilim, nici poziția lor adevărată și nici să le identificăm cu precizie. Literele au înălțimea de 0,4—0,5 cm; ele au fost imprimate prin batere cu dornul, în tehnica numită „au pointillé”. 6. —; 7. Nu avem mijloace de datare; 8. Buciumi; castru; săpăturile din anul 1971; loc de descoperire... baraca nr. 2; 9. MIAZ. Inv. C.C. f.n.i. 10. inedit. Fig. 4/2.

NICOLAE GUDEA

ABERMALS ÜBER EINIGE MILITÄRDIPLOMFRAGMENTE UND BRONZEPLÄTCHEN MIT INSCHRIFT AUS DACIA POROLISSENSIS

(Zusammenfassung)

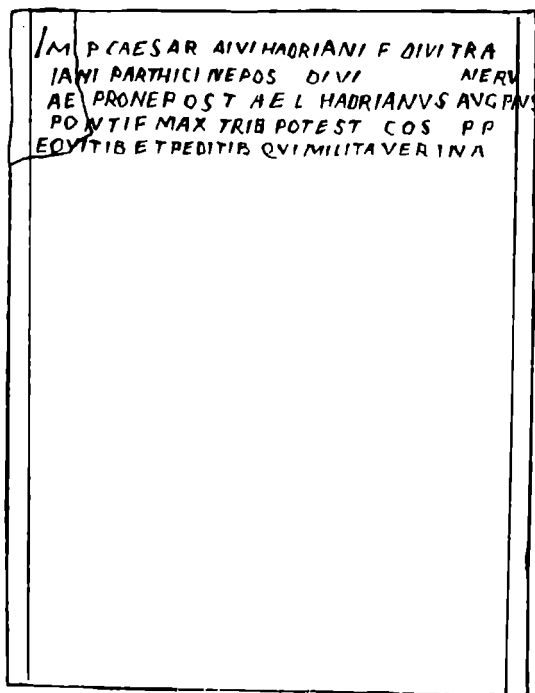
Der Verfasser veröffentlicht drei Militärdiplomfragmente, ein Donarium-Bronzeplättchen in Form einer *tabula ansata* und einen Scheibenbeschlag mit Inschrift¹. Alle wurden bei den archäologischen Grabungen im Römerlager von Buciumi gefunden². Sie blieben bis jetzt unerkannt, bis sie dem Prozess der physischen und elektrolitischen Reinigung unterworfen wurden³.

Das erste Fragment stellt ein Militärdiplom (nr. 1; Abb. 1 a—b) dar, das in die Zeit des Antoninus Pius datiert werden kann, wahrscheinlich in die Jahre 157—158 u. Z. Das zweite Fragment stellt ein Militärdiplom (nr. 2; Abb. 2 a—b) aber aus dem Jahre 164 u.Z. dar. Der wichtigste Beitrag dieses Diplom zur Geschichte der Dacia Porolissensis ist die teilweise Nennung eines bis jetzt unbekannten Prokurators der Provinz CLO[dius....]⁶⁻⁷. Das dritte Fragment stellt gleichfalls ein Militärdiplom (nr. 3; Abb. 3 a—b) aus dem Jahre 164 u.Z. dar. Bemerkenswert ist der Umstand, dass alle drei Fragmente teile der *Tabella I* sind.⁸

Das *donarium*, ein Bronzetäfelchen in form einer *tabula ansata* (nr. 4; Abb. 4/1), konnte nicht zur Gänze entziffert werden. Es betrifft Militärpersonen der *cohors I Flavia Ulpia Hispanorum*, vermutlich einen *centurio* und einen *miles*. Es muss die Tatsache hervorgehoben werden dass in Buciumi, wo die *cohors II Nervia Brittonum* stand noch einige *donaria* von Militärpersonen der *cohors I Flavia Hispanorum* gefunden wurden⁹.

Der Scheibenbeschlag mit Inschrift (nr. 5; Abb. 4/2) ist sehr schlecht erhalten. Vom Text konnten nur Buchstabengruppen oder einzelne Buchstaben entziffert werden.

⁹ N. Gudea, in *ActaMP*, 6, 1972, p. 53.

a

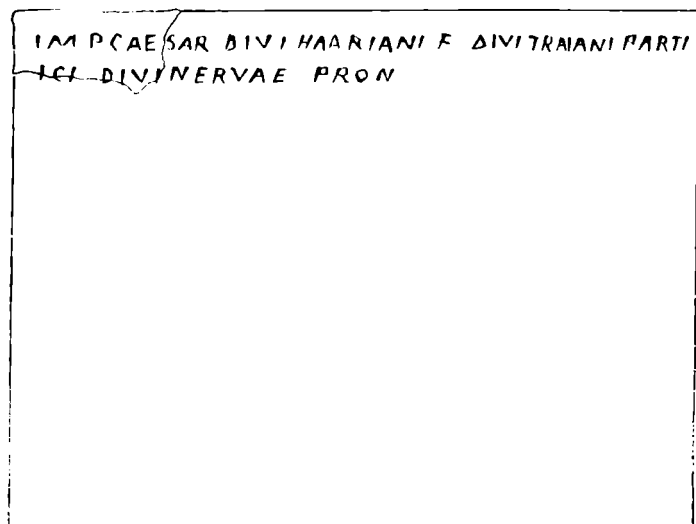

Fig. 1. Fragmentul de diplomă nr. 1. a. Textul întregit parțial al feței exterioare;
 b. Textul întregit parțial al feței interioare

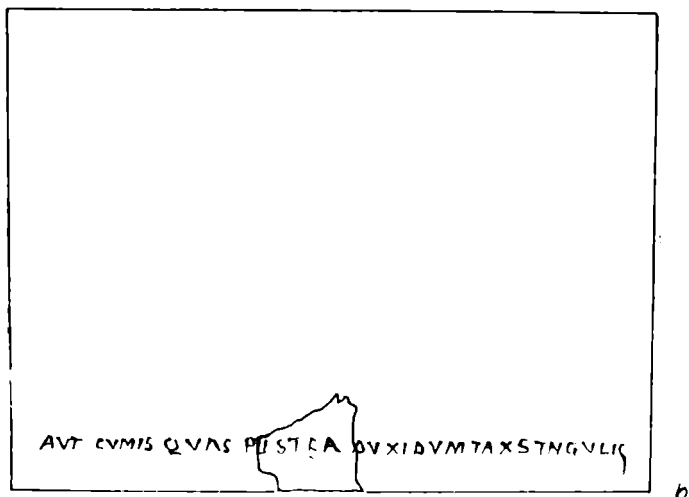
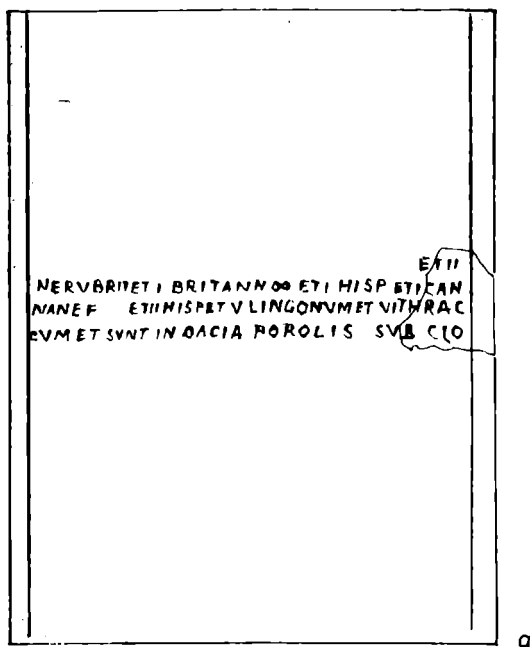

Fig. 2. Fragmentul de diplomă nr. 2. a. Textul întregit parțial al feței exterioare;
 b. Textul întregit parțial al feței interioare

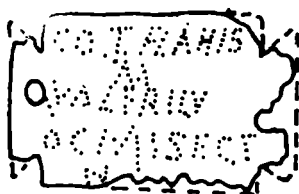
IMP CAESAR MARCELIUS ANTONINVS
 AVGAR MENIACVS (PONT MAX
 TRIB POTEST XVII IMP III COS III ET
 IMP CAESAR LVCIVS AVR VERVS AVGAR
 MENIACVS TRIBVN POTEST II IMP II PROPOS
 COS II DIVI ANTONINI F DIVI HADRIANINE
 POTES BYTTRALANIDARTHICI PRONEPOTES

a

DRIANINE POTES DIVI DRACIANI DARTHICI PRONEPOTES
 DIVI NERVAE AB NEPOTES
 EQVLTIB ET PEDITIBQVIMILITAVERININALISIII QVAE AP
 PELLII GALLOPVM ET PANN ET SILIANA CRETITVNGR
 ET COHX I BRITAN ET I BRITANEQVIT ET IBATAV
 TANVD ET

b

Fig. 3. Fragmentul de diplomă nr. 3. a. Textul întregit parțial al feței exterioare;
b. Textul întregit parțial al feței interioare

1

2

Fig. 4. 1. Donarium-ul de la Buciumi — textul întregit parțial —; 2. Aplica disc cu inscripție de la Buciumi